

Zakonodavno-pravna komisija

Na osnovu člana 6. Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o upotrebi grba i zastave Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 39/08) i člana 172. stav 1. Poslovnika Skupštine Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 12/05 - Prečišćeni tekst i broj 7/08), Zakonodavno - pravna komisija Skupštine Kantona Sarajevo, na sjednici od 23. januara 2009. godine, utvrdila je Prečišćeni tekst Zakona o upotrebi grba i zastave Kantona Sarajevo.

Prečišćeni tekst Zakona o upotrebi grba i zastave Kantona Sarajevo obuhvata: Zakon o upotrebi grba i zastave Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 9/99), Zakon o izmjenama Zakona o upotrebi grba i zastave Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 16/03) i Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o upotrebi grba i zastave Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 39/08), u kojim je naznačen dan stupanja na snagu tih zakona.

ZAKON

O UPOTREBI GRBA I ZASTAVE KANTONA SARAJEVO (PREČIŠĆENI TEKST)

I. OSNOVNE ODREDBE

Član 1.

Ovim Zakonom uređuje se upotreba grba i zastave Kantona Sarajevo (u dalnjem tekstu: Kanton).

Član 2.

Grbom i zastavom Kantona predstavlja se Kanton i izražava pripadnost Kantonu.

Član 3.

Grb i zastava Kantona upotrebljavaju se u skladu s odredbama ovog Zakona, na način kojim se ističe ugled i dostojanstvo Kantona.

Član 4.

Isticanje grba i zastave Kantona sa grbom i zastavom Federacije Bosne i Hercegovine i sa grbom i zastavom Bosne i Hercegovine, vrši se u skladu s posebnim propisom Bosne i Hercegovine i Federacije Bosne i Hercegovine.

Član 5.

Grb i zastava Kantona mogu se upotrebljavati samo u obliku i sadržini utvrđeni ovim Zakonom.

Član 6.

Originalni grba i zastave Kantona čuvaju se kod predsjedavajućeg Skupštine Kantona i prema njima se vrše oblikovanja grba i zastave Kantona.

Član 7.

Grb i zastava Kantona ne mogu se upotrijebiti kao robni ili uslužni žig, uzorak ili model niti kao bilo koji drugi znak za obilježavanje robe ili usluga.

Član 8.

Upotreba grba i zastave Kantona slobodna je u umjetničkom stvaralaštvu ili odgojno-nastavnoj svrsi, pod uslovom da se time ne vrijeđa ugled i dostojanstvo Kantona.

Grb i zastava Kantona mogu se upotrebljavati na promotivnim i humanitarnim manifestacijama na kojima se predstavlja Kanton u zemlji i inostranstvu (bedž, kapa, majica, zastavica, drugi predmeti).

Odobrenje za upotrebu grba i zastave iz prethodnog stava, daje Vlada Kantona, na prijedlog nadležnog ministarstva Kantona.

Član 9.

Grb i zastava Kantona ne mogu se upotrebljavati na javnom mjestu ako su oštećeni ili svojim izgledom nepodobni za upotrebu.

Oštećeni ili za upotrebu nepodobni grb i zastava povlače se iz upotrebe.

Član 10.

Ako se grb i zastava Kantona ističu na teritoriji Kantona zajedno s drugim domaćim ili stranim grbom, odnosno zastavom, grb odnosno zastava Kantona stavljaju se na počasno mjesto, u skladu s ovim Zakonom, izuzev u slučaju iz člana 4. ovog Zakona.

II. UPOTREBA GRBA KANTONA

Član 11.

Grb Kantona upotrebljava se:

1. u sastavu pečata Kantona, u skladu sa ovim zakonom,
2. u službenim prostorijama i natpisima na zgradama gdje su smješteni organi Kantona iz člana 2. Zakona o pečatu Kantona Sarajevo, memorandumima i službenim vozilima tih organa,
3. na uniformama pripadnika Ministarstva unutrašnjih poslova Kantona,
4. na službenim legitimacijama koje izdaju kantonalni organi,
5. na poslaničkim legitimacijama poslanika u Skupštini Kantona Sarajevo,
6. u drugim slučajevima u skladu sa zakonom i drugim propisima Kantona.

Član 12.

Grb Kantona može se upotrebljavati:

1. na zgradama u kojima su smješteni gradski i općinski organi na teritoriji Kantona, kao i u svečanim prostorijama tih zgrada,
2. prilikom međunarodnih susreta, takmičenja i drugih skupova (političkih, naučnih, kulturno-umjetničkih, sportskih i dr.) na kojima učestvuje Kanton ili je reprezentovan u skladu sa pravilima i praksom održavanja takvih skupova,
3. na zvaničnim pozivnicama, čestitkama i sličnim aktima koje koristi predsjedavajući i zamjenik predsjedavajućeg Skupštine Kantona, premijer, ministri i drugi funkcioneri Kantona,

4. u drugim slučajevima, ako njegova upotreba nije u suprotnosti s odredbama ovog Zakona.

Član 13.

Ako se grb Kantona ističe na teritoriji Kantona zajedno s jednim ili više domaćih ili stranih grbova ili drugim sličnim amblemima, grb Kantona nalazi se na počasnom mjestu, i to:

1. u sredini kruga, sprijeda gledano, ako su drugi grbovi i amblemi poredani u krug,
2. u sredini polukruga sprijeda gledano, ako su drugi grbovi i amblemi poredani u polukrug,
3. na čelu kolone, ako su drugi grbovi i amblemi poredani u koloni,
4. na čelu grupe drugih grbova, ako su grbovi poredani u grupe,
5. na desnoj strani, sprijeda gledano, od grba strane države ili međunarodne organizacije, koji se ističe u centru, osim u slučajevima zvaničnih posjeta državnih ili međunarodnih organizacija, kada se upotrebe vrše u skladu sa članom 4. ovog Zakona.

III. ISTICANJE ZASTAVE KANTONA

Član 14.

Zastava se ističe:

1. na zgradi u kojoj su smješteni Skupština i Vlada Kantona,
2. u dane praznika Kantona, na zgradama u kojima su smješteni organi Kantona, za vrijeme trajanja tih praznika,
3. na zgradama iz tačke 1. ovog člana, u dane žalosti koje odredi Vlada Kantona, na pola kopla za vrijeme trajanja žalosti,
4. u drugim slučajevima, pod uslovima i na način određen zakonom.

Član 15.

Zastava Kantona može se isticati:

1. na zgradama u kojima su smješteni gradski i općinski organi na teritoriji Kantona, za vrijeme svečanosti u Gradu Sarajevu i općinama na teritoriji Kantona,
2. prilikom međunarodnih susreta, takmičenja i drugih skupova (političkih, naučnih, kulturno-umjetničkih, sportskih i dr.) na kojima učestvuje Kanton ili je reprezentovan u skladu sa pravilima i praksom održavanja takvih skupova,
3. prilikom proslave, svečanosti i drugih masovnih političkih, kulturnih, sportskih i sličnih manifestacija koje su od značaja za Kanton,
4. u drugim slučajevima, ako njena upotreba nije u suprotnosti s odredbama ovog Zakona.

Član 16.

Ako se zastava Kantona ističe na teritoriji Kantona zajedno s drugim zastavama, zastava Kantona nalazi se na počasnom mjestu, i to:

1. u sredini kruga sprijeda gledano, ako su druge zastave poredane u krug,
2. u sredini polukruga, sprijeda gledano, ako su druge zastave poredane u polukrug, u skladu s propisom iz člana 4. ovog Zakona,
3. na čelu kolone, ako su druge zastave poredane u koloni,
4. na čelu grupe drugih zastava, ako su zastave poredane u grupu,
5. na prvom mjestu u vrsti, sprijeda gledano, ako su druge zastave poredane u vrstu. Ako se zastava Kantona ističe pored neke druge zastave, ona se uvijek nalazi s lijeve strane, sprijeda gledano.

Član 17.

Ako se zastava Kantona ističe preko ulice i trga, na stolu, bini ili nekom drugom počasnom mjestu, u vertikalnom položaju, izgled zastave treba da bude takav da gornja strana grba bude okrenuta prema gore.

Član 18.

Zastava Kantona podiže se i spušta, ističe i skida, odnosno prenosi, uz uobičajene počasti (ustajanje, pozdravljanje).

IV. KAZNENE ODREDBE

Član 19.

Novčanom kaznom u iznosu od 1.500 do 7.500 KM kaznit će se za prekršaj pravno lice ako:

1. upotrijebi grb ili zastavu Kantona u obliku i sadržaju suprotno odredbama člana 5. ovog Zakona,
2. upotrijebi grb ili zastavu Kantona kao znak za obilježavanje robe ili usluga (član 7.),
3. upotrijebi grb ili zastavu Kantona suprotno uslovima iz člana 8. ovog Zakona,
4. ako na javnom mjestu upotrijebi grb ili zastavu Kantona koji su oštećeni ili su svojim izgledom nepodobni za upotrebu (član 9.),
5. ako upotrijebi grb ili istakne zastavu Kantona suprotno odredbama čl. 4, 12. i 15. ovog Zakona.

Za prekršaj iz prethodnog stava kaznit će se i odgovorno lice u pravnom licu, novčanom kaznom u iznosu od 300 do 750 KM.

Za prekršaj iz stava 1. ovog člana kaznit će se i odgovorno lice u kantonalnom organu uprave i drugom kantonalnom organu, odnosno organu Grada Sarajeva i općine sa teritorije Kantona, novčanom kaznom u iznosu od 300 do 750 KM.

Član 20.

Novčanom kaznom od 1.000 do 5.000 KM kaznit će se za prekršaj pravno lice ako ne upotrijebi grb odnosno ne istakne zastavu Kantona u skladu s odredbama čl. 10. i 13. ovog Zakona.

Za prekršaj iz prethodnog stava kaznit će se i odgovorno lice u pravnom licu, novčanom kaznom u iznosu od 200 do 500 KM.

Za prekršaj iz stava 1. ovog člana kaznit će se i odgovorno lice u kantonalnom organu uprave i drugom kantonalnom organu, odnosno organu Grada Sarajeva i općine sa teritorije Kantona, novčanom kaznom u iznosu od 200 do 500 KM.

Član 21.

Za prekršaj iz člana 19. stav 1. ovog Zakona novčanom kaznom u iznosu od 300 do 750 kaznit će se fizičko lice-obrtnik.

Za prekršaj iz člana 19. stav 1. tač. 1., 2., 3. i 4. ovog Zakona kaznit će se fizičko lice novčanom kaznom u iznosu od 100 do 400 KM.

Član 22.

Uz novčanu kaznu predviđenu za prekršaj iz čl. 19. i 21. ovog Zakona, učiniocu prekršaja izriče se i zaštitna mjera oduzimanja predmeta kojim je izvršen prekršaj.

Član 23.

Ovlašteni organ za izricanje prekršajnih sankcija putem izdavanja prekršajnog naloga i pokretanje prekršajnog postupka je Ministarstvo unutrašnjih poslova Kantona.

Na osnovu člana 7. Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o pečatu Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 39/08) i člana 172. stav 1. Poslovnika Skupštine Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 12/05 - Prečišćeni tekst i broj 7/08), Zakonodavno - pravna komisija Skupštine Kantona Sarajevo, na sjednici od 23. januara 2009. godine, utvrdila je Prečišćeni tekst Zakona o pečatu Kantona Sarajevo.

Prečišćeni tekst Zakona o pečatu Kantona Sarajevo obuhvata: Zakon o pečatu Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 9/99), Zakon o izmjeni Zakona o pečatu Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 8/01), Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o pečatu Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 16/03) i Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o pečatu Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", 39/08), u kojim je naznačen dan stupanja na snagu tih zakona.

Broj 01-05-1113-1/09
23. januara 2009. godine
Sarajevo

Predsjedavajući
Zakonodavno-pravne komisije
Esad Hrvačić, s. r.

S L U Ž B E N E   N O V I N E
KANTONA SARAJEVO

Broj 36 – Strana 2

Četvrtak, 17. septembra 2015.

riječima: "osoba koja obavlja samostalnu poslovnu djelatnost pečatorenice - obrt u iznosu od 3.000,00 KM do 5.000,00 KM".

U stavu 4. riječi: "fizičkom licu koje ima pečatoreznicu (obrtniku)", zamjenjuju se riječima: "osobi koja obavlja samostalnu poslovnu djelatnost pečatorenice - obrt".

Član 4.

Ovaj zakon stupa na snagu osmog dana od dana objavljinjanja u "Službenim novinama Kantona Sarajevo".

Broj 01-02-24482/15
09. septembra 2015. godine
Skupštine Kantona Sarajevo
Sarajevo
Predsjedavajući
Sejo Bukva, s. r.

Na osnovu člana 18. tačka b) Ustava Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", br. 1/96, 2/96, 3/96, 16/97, 14/00, 4/01, 28/04 i 6/13), Skupština Kantona Sarajevo, na sjednici održanoj dana 09.09.2015. godine, donijela je

ZAKON

**O IZMJENAMA ZAKONA O UPOTREBI GRBA I
ZASTAVE KANTONA SARAJEVO**

Član 1.

U Zakonu o upotrebi grba i zastave Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 3/09 - Prečišćeni tekst), u članu 19. u stavu 1. riječi: "od 1.500 do 7.500 KM" zamjenjuju se riječima: "od 2.000,00 do 10.000,00 KM".

U stavu 2. riječi: "od 300 do 750 KM" zamjenjuju se riječima: "od 500,00 KM do 1.000,00 KM".

U stavu 3. riječi: "od 300 do 750 KM" zamjenjuju se riječima: "od 500,00 KM do 1.000,00 KM".

Član 2.

U članu 20. u stavu 1. riječi: "od 1.000 do 5.000 KM" zamjenjuju se riječima: "od 1.000,00 KM do 6.000,00 KM", a u st. 2. i 3. riječi: "od 200 do 500 KM" zamjenjuju se riječima: "od 500,00 KM do 1.000,00 KM".

Član 3.

U članu 21. u stavu 1. riječi: "od 300 do 750 kaznit će se fizičko lice-obrtnik" zamjenjuju se riječima: "od 350,00 KM do 1.000,00 KM kaznit će se osoba koja obavlja samostalnu poslovnu djelatnost - obrt", a u stavu 2. riječi: "od 100 do 400 KM", zamjenjuju se riječima: "od 150,00 KM do 500,00 KM".

Član 4.

Ovaj zakon stupa na snagu osmog dana od dana objavljinjanja u "Službenim novinama Kantona Sarajevo".

Broj 01-02-24483/15
09. septembra 2015. godine
Skupštine Kantona Sarajevo
Sarajevo
Predsjedavajući
Sejo Bukva, s. r.

Na osnovu člana 18. tačka b) Ustava Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", br. 1/96, 2/96, 3/96, 16/97, 14/00, 4/01, 28/04 i 6/13), Skupština Kantona Sarajevo, na sjednici održanoj dana 09.09.2015. godine, donijela je

ZAKON

**O IZMJENAMA ZAKONA O PROGLAŠAVANJU
ŽALOSTI U KANTONU SARAJEVO**

Član 1.

(Izmjena člana 6.)

U Zakonu o proglašavanju žalosti u Kantonu Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 26/08), u članu 6. u

stavu (1) riječi: "u skladu sa Zakonom o upotrebi grba i zastave Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", br. 9/99 i 16/03)" zamjenjuju se riječima: "u skladu sa Zakonom o upotrebi grba i zastave Kantona Sarajevo" ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 3/09 - Prečišćeni tekst)".

Član 2.

(Izmjena člana 9.)

U članu 9. u stavu (1) riječi: "1.000,00 do 3.000,00 KM" zamjenjuju se riječima: "od 2.000,00 KM do 8.000,00 KM", u stavu 2. riječi: "100,00 do 1.000,00 KM" zamjenjuju se riječima: "od 500,00 KM do 3.000,00 KM".

Član 3.

(Stupanje na snagu)

Ovaj zakon stupa na snagu osmog dana od dana objavljinjanja u "Službenim novinama Kantona Sarajevo".

Broj 01-02-24484/15
09. septembra 2015. godine
Skupštine Kantona Sarajevo
Sarajevo
Predsjedavajući
Sejo Bukva, s. r.

Na osnovu člana 18. tačka b) Ustava Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", br. 1/96, 2/96, 3/96, 16/97, 14/00, 4/01, 28/04 i 6/13), Skupština Kantona Sarajevo, na sjednici održanoj dana 09.09.2015. godine, donijela je

ZAKON

**O IZMJENAMA ZAKONA O OBJAVLJIVANJU
PROPISA I DRUGIH OPĆIH AKATA U "SLUŽBENIM
NOVINAMA KANTONA SARAJEVO"**

Član 1.

U Zakonu o objavljinjanju propisa i drugih općih akata u "Službenim novinama Kantona Sarajevo" ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 18/11 - Prečišćeni tekst), u članu 14. u stavu 1. riječi: "od 500 do 1.000 KM" zamjenjuju se riječima: "od 750,00 do 2.000,00 KM", a u stavu 2. riječi: "od 1.000 do 2.000 KM", zamjenjuju se riječima: "od 1.500,00 do 4.000,00 KM".

Član 2.

U članu 15. u stavu 1. riječi: "od 500 do 1.000 KM" zamjenjuju se riječima: "od 1.000,00 do 3.000,00 KM", u stavu 2. riječi: "od 1.000 do 2.000 KM" zamjenjuju se riječima: "od 1.500,00 do 8.000,00 KM", a u stavu 3. riječi: "tačka b)" zamjenjuju se riječima: "alineja 2.", a riječi: "od 1.000 do 2.000 KM" zamjenjuju se riječima: "od 1.500,00 do 8.000,00 KM".

Član 3.

U članu 16. u stavu 1. riječi: "od 1.000 do 2.000 KM" zamjenjuju se riječima: "od 2.000,00 do 10.000,00 KM".

Član 4.

Ovaj zakon stupa na snagu osmog dana od dana objavljinjanja u "Službenim novinama Kantona Sarajevo".

Broj 01-02-24485/15
09. septembra 2015. godine
Skupštine Kantona Sarajevo
Sarajevo
Predsjedavajući
Sejo Bukva, s. r.

Na osnovu člana 18. tačka b) Ustava Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", br. 1/96, 2/96, 3/96, 16/97, 14/00, 4/01, 28/04 i 6/13), Skupština Kantona Sarajevo, na sjednici održanoj dana 09.09.2015. godine, donijela je

SLUŽBENE NOVINE

KANTONA SARAJEVO

Godina XXIII – Broj 15

Četvrtak, 12. aprila 2018. godine
SARAJEVO

ISSN 1512-7052

KANTON SARAJEVO

Skupština Kantona Sarajevo

Na osnovu člana 18. tačka h) Ustava Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", br. 1/96, 2/96, 3/96, 16/97, 14/00, 4/01, 28/04, 6/13 i 31/17), Skupština Kantona Sarajevo, na sjednici održanoj dana 04.04.2018. godine, donijela je

ZAKON

O DOPUNI ZAKONA O POREZU NA PROMET NEPOKRETNOSTI I PRAVA

Član 1.

(Dopuna člana 17. stav (1) tačka 2.)

U Zakonu o porezu na promet nepokretnosti i prava ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 23/05 - Prečišćeni tekst, 25/06 i 41/08), u članu 17. stav (1) tačka 2. umjesto veznika: "i" pisati zarez, a iza riječi: "uprave" dodaju se riječi: "upravne organizacije, javne ustanove i fondove čiji je osnivač Kanton".

Član 2.

(Stupanje na snagu)

Ovaj zakon stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenim novinama Kantona Sarajevo".

Broj 01-02-17111/18
04. aprila 2018. godine
Sarajevo

Predsjedateljica
Skupštine Kantona Sarajevo
Prof. Ana Babić, s. r.

Na osnovu člana 18. tačka b) Ustava Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", br. 1/96, 2/96, 3/96, 16/97, 14/00, 4/01, 28/04, 6/13 i 31/17), Skupština Kantona Sarajevo, na sjednici održanoj dana 04.04.2018. godine, donijela je

ZAKON

O IZMJENI ZAKONA O PEČATU KANTONA SARAJEVO

Član 1.

U Zakonu o pečatu Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 3/09 - Prečišćeni tekst i 36/15), član 6. mijenja se i glasi:

"Član 6.

Organi iz člana 2. ovog zakona u pravilu imaju jedan pečat prečnika 50 mm i jedan pečat prečnika 30 mm, a mogu imati i po jedan pečat prečnika 20 mm i prečnika 30 mm za otiske u pečatnom vosku.

Pečat prečnika 30 mm organi iz člana 2. ovog zakona upotrebljavaju za potvrđivanje službenih legitimacija, finansijskih i drugih dokumenata, dok u drugim slučajevima upotrebljavaju pečat prečnika 50 mm.

U skladu sa zakonom, organi iz člana 2. ovog zakona mogu imati i pečat za suhi otisak na određenim službenim aktima.

Ako je to neophodno, zbog organizacije rada, organi mogu imati i više pečata iz stava 1. ovog člana, s tim da su dužni posebno obrazložiti takav zahtjev.

Ako organi iz člana 2. ovog zakona imaju više pečata iste veličine i sadržine, svaki primjerak mora biti označen brojem.

Premijer ima pravo koristiti pečat Vlade Kantona".

Član 2.

Ovaj zakon stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenim novinama Kantona Sarajevo".

Broj 01-02-17109/18
04. aprila 2018. godine
Sarajevo

Predsjedateljica
Skupštine Kantona Sarajevo
Prof. Ana Babić, s. r.

Na osnovu člana 18. tačka b) Ustava Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", br. 1/96, 2/96, 3/96, 16/97, 14/00, 4/01, 28/04, 6/13 i 31/17), Skupština Kantona Sarajevo, na sjednici održanoj dana 04.04.2018. godine, donijela je

ZAKON

O DOPUNI ZAKONA O UPOTREBI GRBA I ZASTAVE KANTONA SARAJEVO

Član 1.

U Zakonu o upotrebi grba i zastave Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 3/09 - Prečišćeni tekst i 36/15), u članu 11. iza stava 1. dodaju se st. 2. i 3. koji glase:

"Vlada Kantona svojim propisom uređuje sadržaj, izgled i način korištenja memoranduma iz tačke 2. stava 1. ovog člana.

Vlada Kantona dužna je propis iz stava 2. ovog člana donijeti u roku od 60 dana od dana stupanja na snagu ovog zakona".

Član 2.

Ovaj zakon stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenim novinama Kantona Sarajevo".

Broj 01-02-17110/18
04. aprila 2018. godine
Sarajevo

Predsjedateljica
Skupštine Kantona Sarajevo
Prof. Ana Babić, s. r.